

Türkiye - Rusya Krizi ve Türk Boğazları

Dr. Nejat Tarakçı, Jeopolitikçi ve Stratejist

ntarakci@gmail.com

Giriş

Rusya'nın doğuşundan ve güçlenmesinden itibaren Türk Boğazları tarihin her döneminde önemli hale geldi. Hangi boğaz, kanal, deniz geçidi olursa olsun onları önemli kılan güncel stratejik gelişmelerdir. Altı yüz yıllık Osmanlı İmparatorluğu'nun kadim başşehri İstanbul imparatorlukların kalbi ve aynı zamanda bir boğaz şehridir. Türk Boğazları deyimi, Çanakkale Boğazı, Marmara Denizi ve İstanbul Boğazı'ndan oluşan oldukça uzun (160 deniz mili) bir deniz yolunu içerir. Türk Boğazları, Karadeniz'e sahildar bütün ülkelerin dünyaya açılan tek penceresidir. Bu pencereden geçilip Akdeniz'e ulaşıldığında karşımıza iki pencere daha çıkar. Bu pencereler 1869'da açılan yapay Süveyş Kanalı, diğeri ise doğal Cebelitarık Boğazı'dır. Biri Kızıldeniz üzerinden Hint Okyanusu'na, diğeri Akdeniz'in batısından Atlantik Okyanusuna çıkar. Dünya ticaretinin % 90'dan fazlasının deniz yolu ile yapıldığı gerçeği, dünyadaki tüm boğaz ve kanalları hayati kılar. Bunlardan birinin kapanması halinde dünya ticareti ve küresel ekonomi sarsılır. 1991'deki Körfez Savaşı sırasında Süveyş Kanalı ve Kızıldeniz'de oluşan mayın tehlikesi, Uzakdoğu, yani Pasifik rotalarını Afrika'nın güneyine yönlendirmişti.

Bu durum bir yandan navlun ve sigorta maliyetlerini yükseltmiş, aynı zamanda yüz bin tonun üzerindeki dev tankerlerin hizmete girmesine neden olmuştu. Özetle dünya ekonomisinin canı denizler, can damarları ise boğaz, kanal ve geçitlerdir. Dünyadaki birçok boğaz, kanal ve geçidin alternatifleri vardır. Yani biri kapandığı zaman diğeri kullanılabilir. Ancak iki boğazın alternatifi yoktur. Bunlar Türk Boğazları ve Hürmüz (Basra) Boğazıdır. Hürmüz, İran, Irak ve Suudi Arabistan başta olmak üzere Basra Körfezi'nde yer alan zengin petrol kaynaklarının dış satımı için tek ve hayati yoldur. Aynı zamanda Körfez ülkelerinin her türlü ihtiyaçlarının ithal edildiği tek yoldur. Bu bağlamda Hürmüz Boğazı'nın ekonomik ağırlıklı bir stratejik boğaz olduğunu söyleyebiliriz. Bu yolla enerji nakli veya ithalat aksadığında veya durduğunda ülkeler alternatif alış noktaları bulabilirler. Türk Boğazları ise hem ekonomik hem de jeostratejik önemde alternatifsiz bir suyoludur. Jeostratejik önemi Rusya'nın ABD, Çin ve AB gibi dünya güç merkezlerinden biri olmasından kaynaklanmaktadır.

Rusya'nın güç merkezi olma yeteneği, nükleer silahlara sahip olması, konvansiyonel askeri gücünün büyüklüğü ve Avrupa'nın bir numaralı enerji tedarikçisi olmasından kaynaklanmaktadır. Ancak Rusya'nın küresel bir güç merkezi olma durumunu devam ettirebilmesi, bu yeteneğinin stratejik çıkarlarının olduğu bölgelere nakline bağlıdır. Rusya bunu kuzeyde Baltık, doğu da Vladivostok ve güneyde Türk Boğazları kanalı ile yapabilir. Coğrafi, jeostratejik ve iklimsel kısıtlamalar Türk Boğazları dışındaki rotaların devamlı ve etkin bir şekilde kullanılmasını engellemektedir. Türk Boğazları aynı şekilde dışarıdan Rusya'ya karşı güç nakledecek ülkeler için de hayati öneme sahiptir. Rusya, İngiltere, Fransa ve hatta Japonya[1] Türk Boğazlarının stratejik önemini bizzat yaşayarak ve bazen de büyük kayıplarla öğrenmişlerdir.

Montrö Antlaşması; Öncesi ve Bugün

Türk Boğazları, Osmanlı Devletinin Karadeniz'deki hâkimiyetini kaybetmesini takip eden iki asır boyunca sürekli bir sorun haline geldi. İngiltere başta olmak üzere Batılı devletler bazen Osmanlı'yı Rusya'ya karşı korumak, bazen ittifak içinde oldukları Rusya'ya yardım etmek için Türk Boğazlarını zorladılar. İttifak halinde Rusya'ya karşı açılan ilk savaş 1853'deki Kırım Harbi oldu. Rusya yenildi. Tersaneleri kapatıldı. Deniz kuvvetine el kondu. Müttefiklerin yanında yer almasına rağmen Osmanlı Devleti de yenik muamelesi gördü. Onun da Karadeniz'deki tersaneleri kapatıldı. İngiltere ve Fransa bu defa, Birinci Dünya Savaşı'nda Rusya'ya yardım etmek için Türk Boğazlarını zorladılar. Mustafa Kemal'in liderliğindeki Türk ordusu, Alman silah teknolojisinin de yardımıyla 1915'te Boğazlardan geçişe imkân vermedi. Bu engelleyiş, 1917 Ekim İhtilali sonrasında Bolşevik Rusya'yı yarattı. 1918 Mondros Mütarekesi ile Boğazlar İngiltere ve Fransa'ya açıldı. Müttefik donanma gemileri çekirgeler gibi İstanbul'a ve Boğazlara hücum ettiler. Çarlık Rusya'sını diriltmek için Bolşeviklere karşı Beyaz Ordu'yu kurdular. Bu orduyu Türk Boğazları yoluyla desteklediler. Ancak Kızıl Ordu kazandı. Başaramadılar. Böylece Bolşevikler de Mustafa Kemal'in mücadelesine destek verdiler.

Lozan'da Boğazlar

1923 Lozan Antlaşması ile resmen ve hukuken kurulan Türkiye Cumhuriyeti, Türk Boğazları üzerindeki hâkimiyetinden feragat etmek zorunda kalmıştır. Lozan Antlaşması'nda Türk Boğazları bir anlamda ipotek altına alınmıştı. Atatürk, ölümünden iki yıl önce 20 Temmuz 1936'da yarattığı Montrö Sözleşmesi ile bu ipoteği kaldırmıştır. Böylece Türkiye Cumhuriyeti vatanın her karış toprağında mutlak hükümler hakkı kazanmıştır. Bunu, her şeyimizi olduğu gibi yine Mustafa Kemal Atatürk'ün dehasına ve öngörüsüne borçluyuz. Montrö Sözleşmesi ile Milletler Cemiyeti'nin yetersiz garantisi yerine, Türkiye, kendi gücüne dayanabilme ve Boğazlar üzerinde de savunmasını yapabilmek imkânına kavuşmuştur. Montrö Antlaşması'ndan üç yıl sonra İkinci Dünya Savaşı başladı. Bu antlaşmanın ne denli önemli olduğu daha iyi anlaşıldı. Bu defa Rusya, İngiltere ve Fransa'nın müttefiki idi ve Alman saldırılarına karşı yardıma ihtiyacı vardı. Zamanın Türkiye hükümeti savaşa girmemeyi tarafsız kalmayı seçti. O nedenle Boğazlar müttefiklere açılmadı. Bu nedenle Rusya'ya yardım rotaları zor, riskli, tehlikeli ve çok uzun olan Kuzey Denizi'ne ve İran üzerinden Hazar Denizi'ne çevrildi. Bu maksatla İngiltere İran'ı işgal etti. Askeri plan ve stratejiler çok zorlaştı, kayıplar ve masraflar arttı. İşte Türk Boğazlarının böyle zorlu bir geçmişi var.

Güncel Krizler ve Türk Boğazları

ABD ve Batı'nın çıkarlarını etkileyen Karadeniz coğrafyasındaki bütün olaylar, Türk Boğazlarını ilgilendirmektedir. 2008'deki Rusya'nın Osetya ve Abhazya'yı işgali ile sona eren Gürcistan Krizi ve 2013 Ukrayna Krizi'nde Türk Boğazları güney – kuzey, Rusya'nın 2015 sonunda Suriye'ye fiili müdahalesi ile de kuzey-güney yönündeki güç nakli nedeniyle yeniden gündeme gelmiştir. Bunlardan daha da önemlisi 24 Kasım 2015'deki Rus uçağının düşürülme olayıdır. Bu nedenle Türkiye ile Rusya arasındaki tarihi iyi ilişkiler önemli derecede yara almıştır. Halen Türk Boğazlarından geçiş rejimini düzenleyen Montrö Antlaşması, güvenlik açısından Türkiye ve Rusya'nın lehine hükümler içermektedir. Bu ilişkilerin kriz veya savaşa dönüşmesi halinde Türkiye, Boğazları Rusya'ya kapatma ve istediği ülkeye limitsiz açma yetkisine sahiptir. Bu yetki, giderek tırmanan Türkiye - Rusya ilişkilerinin neden kalıcı bir krize veya savaş dönüşmemesini dikte eden bir anahtardır. Rusya'nın dikkate alınması gereken çok

önemli iki husus daha var. Birincisi, ABD, Batı ve Türkiye, Ukrayna Krizi sonrası Kırım'ı ilhak eden Rusya'nın yarattığı fiili durumu tanımamaktadır.

Suriye Krizinin sona ermesini takiben bu konunun yeniden gündeme gelmesi büyük olasılıktır. Bu bağlamda ABD ve Batı tarafından Kırım'a bir güç nakli gerektiği takdirde yine Türk Boğazları gündeme gelecektir. Eğer Türkiye bu harekâta tarafsız durumda kalırsa, Rusya için büyük avantaj sağlayacak Amerikan gemileri Karadeniz'e çıkamayacaktır. İkincisi Suriye krizi sona erdiğinde, sıra Rusya'nın bölgeden çıkarılmasına gelecektir. Bu durumda da Türkiye'nin Rusya karşıtı blokta yer alması veya tarafsız olması kriz durumunu doğrudan etkileyecektir. Rusya'nın Montrö'yü tanımama veya yok sayma gibi cinnet halinde bir harekete tevessül etmesi, kendi ayağına değil, başına ateş etmesi sonucunu doğuracaktır. Özetle Türkiye'nin de kuzeydeki kadim komşusu Rusya ile ilişkilerini süratle düzeltmesinde fayda var. Her iki devletin yöneticilerine son söz söylemek gerekirse, ekonomik, ticari ve idari önlemlerle daha gerilen ve gerileyen ilişkilerin güvenlik krizine dönüşmesine meydan vermeyin

Aralık 2015

[1] Osmanlı Devleti, Rus-Japon (1894-95) Harbinde Boğazlardan silahlı Rus gemilerinin geçmesine izin vermez ve Karadeniz'deki Rus donanmasının harbe katılması engellenir.